

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У статті розкриваються особливості, чинники, проблеми та пріоритетні завдання формування патріотизму та національної свідомості дітей та молоді в сучасних умовах; показується, що виховання означених морально-етичних рис особистості є питання національної безпеки, від ефективності втілення яких залежить успішність розвитку всіх інших сфер держави та українського суспільства; доводиться нагальна потреба запровадження загальнодержавної системи національно-патріотичного виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: патріотизм; національна свідомість; національна безпека; Українська держава; національно-патріотичне виховання дітей та молоді.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Події, які зараз відбуваються на Сході нашої держави, ще раз засвідчили, що наша незалежність потребує захисту, а це можливо лише за умови, що кожен із нас усвідомить свою особисту відповідальність за долю України. Водночас дух патріотизму, любов до Батьківщини, віра в її майбутнє в нашій державі відроджуються за трагічних і болісних обставин. І прикладом патріотичного виховання дітей та молоді в умовах сьогодення є сучасні українці, хлопці та дівчата: герої Майдану, Небесної сотні, військово-службовці, бійці добровольчих батальйонів, лікарі, волонтери – справжні патріоти, які зараз захищають честь, свободу і незалежність України від зовнішнього агресора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відродження національно-патріотичного виховання дітей та молоді у своїх працях останнім часом розглядають Бова Т., Бова О., Коваль Г., Ковнір О., Лопушинський І., Устинова Н. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас у їхніх та інших працях, по суті, не відбито останніх тенденцій, що спонукають до перебудови всієї системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді, спричиненої воєнною агресією проти суверенної Української держави з боку Російської Федерації, яка традиційно вважалася братньою до України.

Формування цілей статті. Саме тому метою нашої статті й стало висвітлення основних підходів до перебудови всієї системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, патріотизм як соціально-психологічне почуття має широку гаму виявів: від гордості за досягнення Вітчизни, поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними й культурними традиціями до гіркоти

переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди [1].

В умовах воєнних реалій в Україні нині патріотизм пов'язаний із вимогою самовіддано й мужньо захищати Вітчизну, відстоювати її інтереси. Поняття «патріотизм» включає: почуття прихильності до того місця, де людина народилась і виросла; поважне ставлення до рідної мови; турботу про інтереси Батьківщини та її захист; прояв цивільних почуттів і збереження вірності державі; гордість за соціальні й культурні досягнення своєї країни; відстоювання її волі й незалежності; поважне ставлення до історичного минулого держави; шанобливе ставлення до звичаїв і традицій свого народу; прагнення бути корисним своїй Батьківщині [3].

У психолого-педагогічній літературі зазвичай висвітлюються три етапи засвоєння національно-патріотичних цінностей: перший етап – етнічне самоусвідомлення; другий – громадянсько-патріотичне самоусвідомлення; третій – військово-патріотичне самоусвідомлення [10].

У цьому зв'язку Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, закріпила положення про те, що «Революція Гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього. Громадяни України довели і продовжують у надтяжких умовах щодня доводити, що саме гідність є базовою складовою характеру Українського народу. Україна переходить в нову епоху історії, і Український народ отримуватиме унікальний шанс побудувати нову Україну» [8].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013, зазначає, що «пріоритетом державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового способу життя,

соціальної активності, відповідальності та толерантності» [6].

З метою відновлення, збереження й популяризації в суспільстві здобутків українського народу в боротьбі за свободу та незалежність, виховання в підростаючого покоління патріотизму, формування національної ідентичності, вшанування подвигу та героїзму захисників української державності Указом Президента України від 14 жовтня 2014 року № 806 встановлено День захисника України, що відзначається щороку 14 жовтня, у Свято Покрови Пресвятої Богородиці – Покрови українського козацтва [4].

Для забезпечення системної взаємодії державних органів із громадськістю в питаннях, пов'язаних із національно-патріотичним вихованням дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, відстоювання демократичного вибору України, консолідації дій державних органів, громадських об'єднань патріотичного спрямування щодо проведення відповідної роботи в дитячому та молодіжному середовищі відповідно до пункту 28 частини першої статті 106 Конституції України своїм Указом від 12 червня 2015 р. «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [5] Президент України створив Робочу групу з розроблення Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр. [7], якій було доручено розробити та подати до 1 жовтня 2015 р. проекти Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр. та план дій щодо її реалізації.

Крім того, Кабінету Міністрів України Глава держави доручив: 1) під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України на відповідний рік передбачити кошти, потрібні для фінансування програм і заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді; 2) забезпечити розробку за участі громадських об'єднань та затвердити в місячний термін план заходів із відзначення в 2015 р. Дня захисника України, звернувши особливу увагу на заходи з національно-патріотичного виховання дітей та молоді; 3) ужити за участі Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України заходів щодо осучаснення роботи навчальних закладів, музеїв, бібліотек, клубів, інших закладів культури з національно-патріотичного виховання, активного залучення ними дітей та молоді до вивчення історії та культури України, подвигів борців за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, її демократичний вибір [5].

Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській державним адміністраціям було доручено: 1) забезпечити подання до 1 серпня 2015 р. Робочій групі пропозицій щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді; 2) усебічно сприяти проведенню Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») [5].

Обласним, Київській міській державним адміністраціям доручалося вжити невідкладних заходів щодо налагодження співпраці з громадськими об'єднаннями патріотичного спрямування, волонтерами,

учасниками антитерористичної операції в проведенні заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді, зокрема під час проведення літньої оздоровчої кампанії 2015 р. [5].

Міністерству оборони України разом із зацікавленими центральними органами виконавчої влади, за участі Товариства сприяння обороні України Президент держави доручив розробити в тримісячний термін спільний план невідкладних заходів, спрямованих на налагодження взаємодії в питаннях національно-патріотичного виховання допризовної молоді та популяризації військової служби [5].

Міністерству інформаційної політики України, Державному комітету телебачення і радіомовлення України разом з Українським інститутом національної пам'яті доручалося забезпечити: організацію в телевізійних та радіопрограмах, друкованих засобах масової інформації постійно діючих рубрик із популяризації української історії, мови та культури, досвіду роботи з національно-патріотичного виховання; створення та розміщення соціальної реклами, спрямованої на національно-патріотичне виховання дітей та молоді; виготовлення та розповсюдження інформаційно-просвітницької продукції (навчально-методичних посібників, буклетів тощо) про героїчну боротьбу українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України [5].

У цьому зв'язку Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затверджена наказом МОН України від 16 червня 2015 р. № 641 на виконання Указу Глави держави [5], акцентує, зокрема, увагу на тому, що серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними постають патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу (*patria*) як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін. [2].

У Документі [2] зазначається, що на сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння до сфери впливу іншої держави, виникає нагальна потреба переосмислення зробленого та здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей і молоді – формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність усіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України [2].

З метою виховання громадянина-патріота України, утвердження любові до Батьківщини, духовності, моральності, шанобливого ставлення до національних

надбань українського народу, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України як з історичного минулого, так і захисників, які сьогодні відстоюють суверенітет та територіальну цілісність держави в боротьбі із зовнішньою агресією, а також визначення ефективних механізмів системної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства в питаннях національно-патріотичного виховання своїм Указом від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015 Президент України затвердив Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр. [7].

У Документі [7], зокрема, зазначається, що в Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, уміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України [7].

Актуальність національно-патріотичного виховання громадян, особливо дітей та молоді, на думку розробників Стратегії, зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною й вимагають подальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, оптимізації державної політики в зазначеній сфері [7].

Як зазначається в Указі Глави держави [7], національно-патріотичне виховання має набути характеру системної та цілеспрямованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, інститутів громадянського суспільства, громадян із формування в людини та громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі. В основу системи національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідаційного чинника розвитку суспільства, формування патріотизму в дітей та молоді. Основними складовими національно-патріотичного виховання мають стати громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання [7].

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості в дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, успадкованих, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських січових стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху в Україні. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні в 2004,

2013–2014 рр., учасників антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях [7].

У національно-патріотичному вихованні дітей та молоді важливо використати й виховний потенціал, пов'язаний із героїзмом українців, які боролися в арміях держав – учасників Антигітлерівської коаліції, у рухах опору нацистській Німеччині та її союзникам під час Другої світової війни 1939–1945 рр., учасників міжнародних операцій із підтримки миру та безпеки [7].

У Стратегії [7] наголошується, що одним із важливих чинників національно-патріотичного виховання також має бути шанобливе ставлення до пам'яті про жертв комуністичного та інших тоталітарних режимів в Україні, зокрема жертв Голодомору, політичних репресій і депортацій [7].

Саме тому метою національно-патріотичного виховання є формування в молодого покоління, починаючи з родинного кола, дитячого садочка, в учнівської та студентської молоді високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Важливу роль у цьому відіграє система освіти, зокрема особистість учителя, педагога, який здійснює ефективний процес у вихованні поваги до історії нашого народу, почуття патріотизму, гартування молоді як фізично, так і морально [11].

Основними чинниками, що впливають на відчуття патріотизму, є не лише мова, державні символи, культура та звичаї народу, а ще гарантування державою молодим громадянам-патріотам України шанобливого ставлення до себе, соціальної підтримки, належних житлових умов, працевлаштування, професійного зростання та гідної оплати праці [11], оскільки, як свідчать дані соціологічних досліджень, проведених останнім часом у молодіжному середовищі, 62 % молоді хоче створення для себе належних умов проживання у власній державі і 50 % – забезпечення престижності України у світі [9].

У цьому зв'язку одним із пріоритетних завдань має стати формування державного замовлення на виробництво друкованих видань, кіно-, відео-, радіо-, телепродукції патріотичної спрямованості та її дієве висвітлення. Водночас у засобах масової інформації досить мало матеріалів, які б висвітлювали героїчні сторінки справжньої української історії та сьогодення. Саме тому одним із завдань сучасної Української держави має стати посилення патріотичної спрямованості програм радіомовлення та телебачення, матеріалів друкованих засобів масової інформації [11].

Верховна Рада України, завдання якої полягає у виробленні державної політики й напрацюванні та ухваленні законів, що забезпечують потреби розвитку суспільства й держави в усіх сферах життєдіяльності, має спільно з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю розробити дієву нормативну базу з питань національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Формування патріотизму та національної свідомості дітей та молоді має стати питанням національної безпеки, від ефективності втілення якого залежить

успішність розвитку всіх інших сфер держави та українського суспільства.

Водночас аналіз інформаційних матеріалів центральних та місцевих органів виконавчої влади впродовж 2014–2015 рр. щодо національно-патріотичного виховання молоді свідчить про проведення значної кількості заходів національно-патріотичного спрямування. Натомість, у сфері національно-патріотичного виховання молоді існує низка суттєвих проблем: відсутній єдиний стратегічний підхід, системна діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо патріотичного виховання дітей та молоді; проведення заходів оцінюється виключно за кількісними показниками, що призводить до складності оцінювання ефективності впровадження цих заходів; не визначено центральний орган виконавчої влади, який координує діяльність усіх органів влади щодо забезпечення національно-патріотичного виховання дітей та молоді; не налагоджено ефективної міжвідомчої взаємодії органів та інституцій державної влади, співпрацю з громадськими організаціями; у сфері національно-патріотичного виховання недостатньо уваги надається інформаційній політиці [11].

У цьому зв'язку державна система національно-патріотичного виховання має бути: загальнонаціональною: національно-патріотичне виховання має починатися з раннього віку дитини та не обмежуватися віковими межами, поширюватися на всі верстви населення; системною: проводиться постійно на державному та регіональному рівнях, а не лише у формі реалізації окремих програм та заходів; прогнозованою: спрямовуватися на досягнення прогнозованого конкретного результату, який можна виміряти й оцінити; узгодженою: проведення національно-патріотичних заходів має бути узгодженим незалежно від того, проводяться вони державними органами,

органами місцевого самоврядування чи громадськими об'єднаннями; обґрунтованою: розроблення програм і заходів має враховувати сучасні потреби та погляди молоді [1].

Крім того, треба враховувати українську мову як дієвий інструмент формування національно-патріотичної свідомості, а також здійснювати інформаційне забезпечення у вигляді постійної, системної інформаційної кампанії національно-патріотичного спрямування [11].

Висновки з дослідження. Отже, у результаті впровадження системи національно-патріотичного виховання в нашій державі очікується: забезпечення в молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості й відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті; зацікавленість молоді службою в Збройних силах України, готовність до захисту України та виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави; збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки; створення ефективної виховної системи національно-патріотичного виховання молоді; консолідація зусиль суспільних інституцій у справі виховання підростаючого покоління [2].

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами в статті проблеми вбачаються у висвітленні після широкого обговорення в українському суспільстві завдань національно-патріотичного виховання дітей та молоді, проведення конференцій, «круглих столів», семінарів тощо, результатів його впровадження в життя нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковнір О. І. Особливості національно-патріотичного виховання курсантів вищих морських навчальних закладів України в умовах воєнної загрози / О. І. Ковнір // Виховання особистості: національно-патріотичний вимір : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (16–17 квітня 2015 року, м. Херсон) : у 2-х ч. – Ч. 1 / за ред. А. М. Зубка, С. О. Моїсєєва та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – С. 128–132.
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2015 року № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
3. Лопушинський І. П. Національно-патріотичне виховання як вагомий чинник формування особистості студента / І. П. Лопушинський // Виховання особистості: національно-патріотичний вимір : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (16–17 квітня 2015 року, м. Херсон) : у 2-х ч. – Ч. 1 / за ред. А. М. Зубка, С. О. Моїсєєва та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – С. 175–178.
4. Лопушинський І. П. Шляхи реалізації патріотичного виховання через призму Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді / І. П. Лопушинський, О. І. Ковнір // Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей : матеріали XV науково-практичної конференції (14 травня 2015 року). – К. : Національна академія управління, 2015. – С. 134–139.
5. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді : Указ Президента України від 12 червня 2015 року № 334/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/3342015-19131>.
6. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013.
7. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.
8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
9. Соціальні проблеми молоді в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ito.vspu.net/ENK/2014-2015/aspir2/rob_asp/14-15/koval/.

10. Устинова Н. В. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді як запорука формування базових рис особистості / Н. В. Устинова // Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей : матеріали XV науково-практичної конференції (14 травня 2015 року). – К. : Національна академія управління, 2015. – С. 163–167.
11. Формування патріотизму та національної свідомості дітей та молоді в сучасних умовах : матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму від 16 грудня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/news/Novyny/121689.html>.

Ковнір Е. И., Херсонское мореходное училище Керченского государственного морского технологического университета, г. Херсон, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЗМА И НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ КАК СОСТАВЛЯЮЩИХ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА

В статье раскрываются особенности, факторы, проблемы и приоритетные задачи формирования патриотизма и национального сознания детей и молодежи в современных условиях; показано, что воспитание названных морально-этических качеств личности является вопросом национальной безопасности, от эффективности воплощения которых зависит успешность развития всех других сфер государства и украинского общества; доказана острая необходимость внедрения общегосударственной системы национально-патриотического воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: патриотизм; национальное сознание; национальная безопасность; Украинское государство; национально-патриотическое воспитание; детей и молодежи.

Kovnir O. I., Kherson navigated school Kerch State Maritime Technological University, Kherson, Ukraine

FORMATION OF PATRIOTISM AND NATIONAL CONSCIOUSNESS OF CHILDREN AND YOUTH AS A PART OF NATIONAL SECURITY OF THE UKRAINIAN STATE

The article describes the features, the factors, challenges and priorities of formation of patriotism and national consciousness of children and youth in modern conditions; It shows that upbringing of the named moral and ethical qualities of the person is a matter of national security, success of all other spheres of the state and the Ukrainian society depends on their effective implementation; It proved an urgent need for the introduction of the national system of national-patriotic upbringing of the younger generation.

Keywords: patriotism; national consciousness; national security; the Ukrainian state; national-patriotic education of children and youth.

Рецензенти: д-р наук з держ. упр., професор Г. В. Коваль;
д-р пед. наук, професор М. М. Букач

© Ковнір О. І., 2016

Дата надходження статті до редколегії 17.03.2016